

VIER NIEUWE BOEKEN OVER PROMINENTE NEDERLANDSE KASTELEN EN BUITENPLAATSEN

Catharina L. van Groningen, *Slot Zeist. Een vorstelyk stuk Goet* (Driebergen-Rijsenburg: De Buitenplaats, 2009, 176 p., ill., index); Jorien Jas, e.a., ed., *Kasteel Waardenburg. Weerbaar en veelzijdig* (Zwolle-Arnhem: Waanders-Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen 2009, 144 p., ill.); Paul Rem, e.a., ed., *Paleis Soestdijk. Drie eeuwen huis van Oranje* (Amsterdam-Zwolle: d'ARTS-Waanders, 2009, 400 p., ill.); Annette de Vries, ed., *Duivenvoorde. Bewoners, landgoed, kasteel, interieur en collectie* (Zwolle-Voorschoten: Waanders-Stichting Duivenvoorde, 2010, 264 p., ill., index)

Binnen de tijdspanne van één jaar zijn vier omvangrijke boeken verschenen over evenveel prominente Nederlandse kastelen en buitenplaatsen: Soestdijk, Zeist, Waardenburg en Duivenvoorde. En dat is uitzonderlijk. Van deze werken, die eerdere, veel beknoptere uiteenzettingen over de genoemde huizen vervangen, zijn er drie uitgegeven bij Waanders, zonder dat deze overigens onderdeel uitmaken van een serie. Buiten de nagenoeg gelijktijdige verschijning, is echter bovenal uitzonderlijk dat een aantal tot dusver verwaarloosde thema's in het kastelen- of buitenplaatsgenre dit keer ruim aan bod komen. Naast de bewoners- en de bouwgeschiedenis wordt aandacht besteed aan het interieur, het park en de collectie (waarbij veelal verwezen wordt naar de buitenplaats als 'Gesamtkunstwerk' of 'ensemble', inmiddels modewoorden waar de lezer tegenwoordig net wat te vaak over struikelt). Ook de restauratiegeschiedenis wordt uitgebreid besproken (in het geval van Waardenburg is dit zelfs het hoofdthema). De opzet van de boeken is ambitieus; met name het boek over Soestdijk is lijk en behandelt een veelheid aan onderwerpen. Maar voor alle boeken geldt dat de auteurs of redacties een zekere mate van compleetheid nagestreefd hebben: alle fases of 'lagen' worden uitgebreid besproken waarbij de meest recente periodes, die nog wel eens vergeten zijn, nu extra aandacht hebben

Soestdijk (foto auteur)

gekregen (Zeist en Waardenburg), interviews met oud-medewerkers en zelfs lijsten met de in het park voorkomende planten en dieren zijn toegevoegd (Soestdijk), en een ongekend aantal voorwerpen in de collectie van het huis zijn voor het voetlicht gebracht (Duivenvoorde).

De vier boeken zijn in alle gevallen rijkelijk geïllustreerd. Prenten, schilderijen, historische kaarten, afbeeldingen van archiefstukken en vooral veel (historische) foto's sieren de pagina's. Ook de onontbeerlijke (faserings)plattegrond ontbreekt niet, hoewel de weergave hiervan in sommige gevallen beter had gekund: in *Duivenvoorde* worden in de tekst en op de plattegrond voor dezelfde vertrekken verschillende namen gebruikt; *Paleis Soestdijk* biedt op de eerste pagina's plattegronden zonder vermelding van de namen van de vertrekken (uitgebreidere plattegronden blijken er wel te zijn maar staan enigszins verstopt achterin); *Slot Zeist* ten slotte beschikt over een plattegrond en een bijzonder interessante bijbehorende lijst met de verschillende benamingen voor de vertrekken die in de loop van de negentiende en twintigste eeuw gangbaar waren, maar er ontbreekt helaas een zeventiende-eeuwse plattegrond met (waarschijnlijke) kamerindeling. Erg veel redactionele en inhoudelijke slordigheden kennen de boeken overigens niet, of het moet Willem III's sterfdatum 1701 in plaats van 1702 zijn (*Slot Zeist*), de suggestie dat Queen Mary, Willems vrouw, enig kind was (*Paleis Soestdijk*), de herhaaldelijke introductie van de negentiende-eeuwse hoofdpersonen op Duivenvoorde, of de herhalingen in de hoofdstuk- of paragraaftitels in de bundel over Waardenburg: 'Het dak op' en 'De steile diensttrap op'; 'Uitvoering op maat' en 'Puur maatwerk'.

De vormgeving in acht nemend spant *Paleis Soestdijk*. *Drie eeuwen huis van Oranje* de kroon als het ultieme *coffee table book*, maar of dit ook de opzet was van de redactie, is niet helemaal duidelijk. De toon van de verschillende hoofdstukken varieert van zeer inleidend (waarbij de geschiedenis van de Oranjes soms op een wel zeer basaal niveau wordt uitgelegd), tot academisch. Het is daarbij bovendien opmerkelijk – en zelfs een beetje curieus – dat sommige auteurs wel en andere geen gebruik maken van literatuurverwijzingen. Zo heeft, om een

Slot Zeist (foto auteur)

voorbeeld te noemen, het hoofdstuk van Coert Krabbe met als titel 'Een royaal gebaar: de architectuur van Jan de Greef (1815-1821)' wel noten, maar 'Een Engels en een Russisch accent: Willem II en Anna Paulowna op Soestdijk (1816-1865)' van Paul Rem niet. De bijdragen zijn doorgaans interessant en vernieuwend genoeg om mee te doen aan het wetenschappelijke debat, bronvermelding is hierbij natuurlijk wel een noodzakelijke voorwaarde. De bundel lijkt ook op nog een ander punt te hinken op twee gedachten: is dit een boek over het buiten, en later het paleis, Soestdijk of gaat het primair om de Oranjes (op Soestdijk)? Het hoofdstuk getiteld 'Jachthuis, zomerpaleis, residentie' biedt een algemene, met name, politieke geschiedenis en gaat slechts zijdelings over Soestdijk; ook de hoofdstukken over Emma en Juliana neigen soms te veel naar uiteenzettingen over de twee vorstinnen, in plaats van over hun leven op het paleis. Een enkele keer leidt dit tot bijna nostalgische beschouwingen die met name bedoeld lijken voor de Oranje-geïnteresseerde. Zo wordt het 'Lockheed schandaal' eufemistisch een 'conflict' genoemd en spreekt men van 'nostalgische herinneringen aan het defilé'. Ook wekt de opmerking dat het gezin van Bernhard en Juliana ruimtegebrek leed waardoor de vier dochters twee aan twee slaapkamers deelden en Beatrix en Irene hun huiswerk noodgedwongen in de Waterloozaal maakten, enige bevreemding, zeker als een paar pagina's later vermeld wordt dat Tjeenk en Van der Steur in de jaren dertig van de twintigste eeuw tachtig nieuwe vertrekkers toegevoegd hadden aan het paleis.

Al in de jaren tachtig waarschuwde David Cannadine voor 'country house nostalgia'. Hij voegde eraan toe: 'The trouble with too much nostalgia is that it makes you go blind.'¹ Sommige auteurs van *Paleis Soestdijk* lijken zich hiervan beter bewust te zijn geweest dan andere, maar daarover later meer. Jammer is het dat ook deze boeken enigszins ontsierd worden door die typische nostalgische buitenplaatsretoriek waarin oubollige gemeenplaatsen (Zeist is, aldus het voorwoord, 'gewoonweg uniek' en Duivenvoorde blijft 'trouw aan zichzelf') afgewisseld worden met ogenschijnlijk gratuite dooddoeners (Duivenvoorde is tegelijkertijd 'verstild' en 'veranderlijk'). Daar moet meteen aan toegevoegd worden dat niet alle auteurs zich hieraan schuldig maken: Van Groningen bezigt deze taal bijvoorbeeld in het geheel niet, net als sommige andere auteurs van individuele hoofdstukken in de bundels. Niettemin is het duidelijk dat voor velen de identificatie met het huis en zijn (rijke) bewoners onvermijdelijk lijkt; wellicht wordt deze in een tijd waarin het 'nationale erfgoed' opvallend veel aandacht krijgt, nog meer aangewakkerd of in ieder geval vanzelfsprekend geacht. Waar men, aldus Cannadine, in de tijd van de buitenplaats buitengewoon kritisch was over de huizen die gebouwd werden, lijken wij een eindeloze bewondering te koesteren voor alles wat met deze huizen te maken heeft.² De traditie om het voorwoord door hoogwaardigheidsbekleders of directeuren of voorzitters van de eigen organisaties of stichtingen te laten schrijven, helpt niet in de strijd tegen deze toch lichtelijk dweperige fascinatie.

Duivenvoorde, een bijzonder waardevolle bundel die een rijk overzicht biedt van de collectie, kent mijns inziens helaas toch net wat te veel zinsneden als: 'heel bijzonder is dat Duivenvoorde...', 'het unieke van Duivenvoorde is...' en typering en typering als de 'unieke buitenplaats'. Bovendien wordt er niet minder dan drie keer melding gemaakt van de historische sensatie die kennelijk een stuk minder zeldzaam is dan Huizinga dacht: 'Bij binnenkomst in het ruime voorhuis van kasteel Duivenvoorde voelt de bezoeker zich, als in een tijdmachine, teruggeplaatst in het verleden (...) Het is alsof de bewoners even zijn weggelopen', en verderop: 'de tijd lijkt op het landgoed en kasteel Duivenvoorde stil te staan', en dan nog eens: 'De bezoeker die een oud Nederlands kasteel zoals Duivenvoorde betreedt, heeft het gevoel in een voorbij tijdperk terecht te komen.' Zou het echt? Tot slot lijkt ook het medelijden, of in ieder geval medeleven, dat betoond wordt met de eigenaren van Duivenvoorde Willem A.A.J. Schimmelpenninck van der Oye (1889-1957) en zijn zuster Ludolphine Henriette (1891-1965), die de buitenplaats 'op sobere wijze' bewoonden – in de winter gebruikten ze niet alle kamers, er was nog geen stromend water of elektriciteit en ze hadden slechts drie personeelsleden in dienst – enigszins misplaatst. (Het is bovendien van alle tijden dat in kastelen en buitenplaat-

sen slechts een aantal vertrekken echt werden gebruikt.) Net als de bewoners van buitenplaatsen destijds – ‘many country house owners seem to have been so peculiarly insensitive to, and unappreciative of, their privileged surroundings and position’, aldus Cannadine³ – trappen auteurs van kastelenboeken ook nu nog vaak in de val dat zij de geprivilegieerde positie van deze rijken niet voldoende op (economische) waarde schatten.

Kasteel Waardenburg is nog zo’n interessante bundel die vanwege het uitgebreide verslag van de restauratiegeschiedenis en het mooie overzicht, geschreven door Jories Jas en André Viersen, van de (bouw)geschiedenis, nog lang geraadpleegd zal worden door wetenschappers en andere geïnteresseerden. Dat soms welhaast de liefde verklaard wordt aan het gerestaureerde kasteel, is onnodig afleidend. Uit de verschillende hoofdstuk- en paragraaftitels als: ‘Weerbarstig voortbestaan’, ‘Waardenburg herleeft’, ‘Herstel met gevoel’, ‘Respectvolle installatie’ en ‘Prachtig sluitstuk’ blijkt niet alleen de liefde voor het kasteel, maar ook die voor de eigen organisatie en het werk dat zij verricht heeft. Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen geven zichzelf, met andere woorden, wel erg veel complimenten. Dit terwijl er toch echt wel iets aan te merken valt op de vanzelfsprekendheid waarmee betoogd wordt dat het kasteel gereed is gemaakt voor ‘moderne exploitatie’. Waar het in andere landen verre van denkbeeldig is dat een ruïne een ruïne blijft die hooguit geconserveerd, maar niet gerestaureerd of herbestemd wordt, is dit in Nederland in het algemeen en voor Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen meer in het bijzonder tegenwoordig onbespreekbaar. Over eerdere plannen om Waardenburg wel als ruïne te bewaren is men ongekend stellig: ‘Gelukkig is het nooit zover gekomen’. Het uitgangspunt dat kastelen in het heden een moderne functie *moeten* krijgen, zorgt er uiteraard wel voor dat de aanleg van elektriciteit, extra wc’s, eventueel een lift, et cetera – alle aantastingen van het historische bouwwerk – noodzakelijk zijn. Het moet gezegd: de stichting heeft zo terughoudend mogelijk gerestaureerd en dat is te prijzen. Dit is echter wel gebeurd binnen de (schadelijke) parameters van de moderne exploitatie.

De grootste gemene deler van de vier monografieën is wellicht karakteristiek te noemen voor buitenplaatsstudies in het algemeen: de afwezigheid van een keuze voor ofwel een publiksuitgave ofwel een wetenschappelijke bundel. Te wetenschappelijk is immers elitair en daarmee verdacht, ook al is het onderwerp ‘de buitenplaats’ dat ironisch genoeg bij uitstek wel, en dat ondanks het feit dat een groot aantal auteurs hun sporen in de academische wereld ruimschoots verdiend heeft. Niettemin vormt het schipperen tussen de twee genres geen belemmering voor een ontwikkeling die in alle vier de bundels valt waar te nemen en die nauw aansluit bij de wetenschappelijke trend. De boeken luiden ieder op zich – en dit klinkt misschien in het kader van het voorgaande tegenstrijdig – juist ook een tijdperk in waarin de ‘country house nostalgia’ plaats lijkt te maken voor een nieuw perspectief. Zo valt het op dat er in *Paleis Soestdijk* ook een andere toon te beluisteren valt die geestig én – en dat is belangrijk hier – kritisch van aard is. Grappig zijn de vermeldingen van de regels die golden voor het defilé waar ‘langharigen’ niet welkom waren, en voor laat-negentiende-eeuwse wandelaars in het paleispark, die werden gemaand bij het tegenkomen van een Oranjetelg zich ‘zooveel mogelijk (...) langs zijpaden te verwijderen of, waar dit ondoenlijk is, ter zijde van het pad [te] begeven, [te] blijven stilstaan (manspersonen met ongedekt hoofd), totdat de Hooge Wandelaars Hunnen weg vervolgd zullen hebben. Bij het ontmoeten der Hooge Wandelaars is het tevens verboden: op banken of langs het pad blijven zitten, de Hooge Wandelaars vooruitkijkend voorbij te lopen, te achtervolgen of op eenige wijze door blikken van nieuwsgierigheid, door geraas of anderzinds, hinderlijk te zijn’. Opvallender dan deze anekdotische voorbeelden is de kritische distantie. Deze blijkt onder meer uit de opmerkingen dat Willem III en Mary wel met minder huizen dan ze bezaten toegekund hadden en dat Mary zich in een ‘luxe positie’ bevond en zij zich voor haar plezier af en toe (proto-Romantisch) een boerin kon wanen in haar moestuin.

De sociale geschiedenis – en daarmee is dat andere perspectief geduid – heeft ook in de castellologie of buitenplaatsstudie definitief haar intrede gedaan. In Engeland is het al vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw gebruikelijk om zowel in de wetenschappelijke literatuur over

Ruïne van kasteel Waardenburg (*tekening, J. van der Ulft, midden zeventiende eeuw; afbeelding uit besproken boek over dit kasteel*)

‘country houses’ als in de museale opstellingen en tijdens rondleidingen rekening te houden met de verschillende perspectieven op het landhuis. De verkregen rijkdom van de elite die de huizen bewoonde wordt sindsdien kritischer bekeken (was deze bijvoorbeeld het gevolg van slavenhandel of andere koloniale praktijken?) en de aandacht is niet slechts gericht op de adellijke bewoners, maar ook op die andere mensen die het huis bevolkten: het personeel. In de bundel over Soestdijk blijkt deze invalshoek niet alleen uit enkele van de hierboven genoemde opmerkingen, maar evenzeer uit de *oral history*-verslagen achterin het boek waarbij personeel (van laag tot hoog) vertellen over hun leven op Soestdijk. Ook de andere boeken besteden zonder uitzondering aandacht aan het werken en leven op het paleis van het personeel.

En dat is niet het enige. Het vernieuwende van deze boeken ligt niet zo zeer in uitgebreid oorspronkelijk archiefonderzoek – al is ook hiervan in alle gevallen zeker sprake geweest – maar in de vragen die gesteld zijn over het (deels) bekende materiaal. Zo heeft blijkens deze boeken ook de cultuurgeschiedenis nu definitief een plek verworven in een genre dat tot dus ver met name (politiek-)historisch of kunsthistorisch van aard was. Het heeft geleid tot een aantal bijzonder interessante exposés zoals dat over de Faustlegende op Waardenburg, over de verklede historiserende studentenmaskerades waaraan negentiende-eeuwse bewoners van Duivenvoorde meededen, de protesten in de jaren zestig tegen de te duur geachte restauratie van Zeist, en de verering van Willem II op Soestdijk die uitmondde in een vroege vorm van musealisering. De hier besproken bundels hebben daarmee alles in ogenschouw nemend een belangrijke bijdrage geleverd aan de stand van wetenschap, al is dit soms in weerwil van de gekozen toon.

Hanneke Ronnes

¹ D. Cannadine, *The pleasures of the past. Reflections in modern British history* (Londen, 1989) 100, 102.

² Ibidem, 101.

³ Ibidem, 102.